

Małgorzata NOWAK

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

malgorzata.nowak@kul.lublin.pl

PSALMY POKUTNE WINCENTEGO POLA NA TLE POLSKIEGO STYLU PSALTERZOWO-BIBLIJNEGO

Siedm psalmów pokutnych w duchu Dawidowym ułożonych do śpiewu przez Wincentego Pola ukazało się drukiem we Lwowie w roku 1849. Nad tekstem Pol pracował w roku 1846 w czasie uwięzienia w Jaśle i we Lwowie. Cykl więzienny – w myśl tytułu – skomponowany jest tematycznie i obejmuje – zgodnie z tradycją chrześcijańską – psalmy: 6, 31, 37, 50, 101, 129 oraz 142. W numeracji psalmów poeta idzie za Septuagintą¹.

Zbiór otwiera antyfona „Nie racz pamiętać Panie na występki nasze, albo rodziców naszych, i nie racz nas karać za grzechy nasze”, kończy modlitewna akklamacja: „Chwała Ojcu i Synowi i Duchowi, itd., itd, itd.”. Tekstowa rama sugeruje modlitewne zastosowanie cyklu, co więcej każe go traktować jako jedną modlitwę². Poszczególne segmenty pokutnej modlitwy pozbawione są utrwalonych w tradycji tytułów – podobnie komentarzy czy innych dodatków – por. ps. 50 (51) *Miserere*. Funkcję delimitacyjną w zbiorze pełni nadrzędny numer łaciński (I–VII), pod nim,

¹ W tradycji hebrajskiej (do której w Kościele wrócono po Vaticanum II) są to psalmy: 6, 32, 38, 51, 102, 130 oraz 143.

² Takie zastosowanie byłoby zgodne z tradycją sięgającą czasów św. Augustyna z Hippony. Jego biograf zanotował, iż Augustyn przygotowywał się do śmierci poprzez odmawianie siedmiu psalmów pokutnych. Tradycja jednostkowa, stała się wkrótce tradycją Kościoła powszechnego – wymienione wyżej psalmy uważane były za wskazane do wykonywania w okresach pokuty i żałoby (liturgia pokutna i żałobna), Kościół zachodni podawał je wiernym jako wzór postawy skruszonego grzesznika względem Boga (zob. Zdebski 2009). Modlitwa psalmami pokutnymi była praktykowana przez wielu świętych, np. Wincentego Ferreriusza, Tomasza More’a, Jana z Dukli, Alojzego Gonzagę oraz Jana Pawła II (licznych dowodów dostarczają na ten temat notatki osobiste, zob. Karol Wojtyła / Jan Paweł II, 2014, *Jestem bardzo w rękach Bożych. Notatki osobiste 1962–2003*, Kraków).

jako podtytuł, paralelnie występuje określanie *psalm* i numer arabski (np. II. Psalm 31).

Sięgając po psalmy pokutne, Pol wpisał się w polską psalterzową serię przekładową, z racji charakteru biblijnej *Księgi Psalmów*, serię szczególnie często współtworzoną przez poetów. W tym przypadku jest to częściowe sięganie po psalterz, warto jednak odnotować, iż też wpisane w tradycję. Przed Polem septem psalmi poenitentiales jako osobne cykle wyszły spod pióra Mikołaja Reja (*Siedm psalmów pokutnych*, przed rokiem 1547), Jana Kochanowskiego (*Siedm psalmów pokutnych*, 1579) czy – w czasach mu najbliższych – Wacława Rzewuskiego (*Wiersz na Siedem psalmów pokutnych*,... 1773)³.

Jak już zaznaczono, Polowskie psalmy pokutne powstały w czasie uwięzienia poety. Konkretna życiowa sytuacja może tłumaczyć decyzję tłumacza i być odpowiedzią na pytanie, dlaczego właśnie te psalmy. Niewątpliwie psalmy pokutne, błagające Boga o łaskę, zmiłowanie i oddalenie niebezpieczeństwa⁴, mogły być narzędziem pomocnym do wyrażenia własnych doświadczeń egzystencjalnych, w tym ducha osobistej, wewnętrznej pokuty. W tym znaczeniu mogły mieć także wartość katechetyczną.

Jak się wydaje, można przyjąć, że na autorski wybór wpływ mogła mieć także duchowa biografia Pola, jego życiowy religijny paradygmat. Autentycznej religijność Pola nie można bowiem kwestionować. Nawet jego krytycy stwierdzali z szacunkiem: „(...) krzepił wiarę, bo sam mocno wierzył, i co rzeczą jest dość rzadką, umiał wydobyć z lutni pienia prawie dawidowe, tak szczerze i potężnie religijne” (Spasowicz 1881: 95, za Łoboz 2004: 9).

Kończąc uwagi wstępne należy zapytać: Co w ustach Pola znaczy „ułożonych do śpiewu” – przełożony czy sparafrazowany? Bezpośrednio czy pośrednio? Jak psalmy Pola mają się do polskiego stylu psalterzowo-biblijnego? Poszukajmy odpowiedzi na te pytania, skupiając się przede wszystkim na ostatnim.

³ Pol cenił sobie przekład Rzewuskiego. Zob. Kowal 2012: 70. Gwoli ścisłości dodajmy, że zbiór psalmów Rzewuskiego jest bogatszy, zawiera bowiem dodatki np. hymn *Magnificat*.

⁴ We współczesnych klasyfikacjach gatunkowych interesujące nas psalmy umieszczane są w grupach lamentacji zbiorowych lub indywidualnych. W tym duchu wyróżnia się także: Hymny, Pieśni ufnosci, Pieśni pochwalne (dziękczynne) indywidualne, Psalmi królewskie i Psalmi mądrościowe.

I. CZY PRZEKŁAD?

Wierszowana forma *Siedmiu psalmów pokutnych* wskazuje na *parafrazę* jako formę autorskiego dialogu z tekstem-wzorcem. Przypomnijmy tu, iż w opinii teoretyków przekładu tekstów biblijnych parafraza (przekład wolny) z reguły nie jest traktowana jako przekład sensu stricto (zob. Greszczuk 2000: 27–29; Greszczuk 2007b: 227). Część praktyków parafrazę literacką umieszcza jednakże w obrębie biblijnych metod przekładowych, hierarchizując te pod względem wierności w porządku: przekład literalny, przekład filologiczny, przekład artystyczny i parafraza. Cechą znamionną parafrazy literackiej w tym rozumieniu byłoby to, iż „zachowuje myśl przewodnią i nastrój oryginału, nie dba natomiast o zachowanie treści poszczególnych zdań i motywów” (Popowski 1995: XII).

Zastosowany przez Pola przekład wolny stawia przed odbiorcą jego psalmów kolejne pytanie: z jakim typem parafrazy mamy do czynienia – bezpośrednią czy pośrednią? W przypadku przyjęcia hipotezy drugiej nie wiemy, z jakiej translacji psalterza korzysta. Najprawdopodobniej z przekładu Wujka⁵. Nie można wszakże wykluczyć potencjalnego oddziaływania psalterza łacińskiego oraz poetyckich parafraz psalmów pióra J. Kochanowskiego, W. Rzewuskiego czy F. Karpińskiego.

W celu ukazania parafrazującego charakteru psalmów Pola zestawmy dla przykładu początkowy fragment psalmu *Miserere* jego autorstwa z adekwatnym fragmentem z psalterza przekładania J. Wujka.

Pol, Psalm 50.

Zlituj się Panie mojego ubóstwa
Według wielkiego miłosierdzia Twego!
A według źródła Twych litości mnóstwa
Nieprawość moją zgładź dnia dzisiejszego!
I jeszcze więcej, z nieprawości mojej
Obmyj mnie, Panie Twą ręką tajemną.
I oczyść z grzechu – boć nieprawość stoi,
I grzech mój, Panie, zawdy jest przedemną!
Złość jam uczynił, i bardzom się skrzywił,
I Tobie grzech mój te usta wyznają:
Byś się w Twych mowach Ty usprawiedliwił,
Żebyś zwyciężył, gdy Cię posądzają.

⁵ Jak wykazuje analiza porównawcza (w tekście autor stosuje jedynie ogólne przypisy typu *I Mojż. XI.31*) z translacji Wujka korzystał Pol, pisząc *Geografię Ziemi świętej* (1863).

Oto poczęty jam jest w nieprawości –
 W grzechum poczęty, w grzechum się uchował,
 Ale Tyś, Panie, prawdę umiłował
 I objawiłeś mi skryte mądrości
 Pokropisz, Panie, hyzopem me ciało,
 A wrychle będę wszystkim oczyszczony,
 Obmyjesz z grzechu a powstanę z chwałą
 I będę wszystkim nad śnieg wybielony! (...)

Wujek, Psalm 50, 1–9

(U Żydów 51) Na koniec, Psalm Dawidów.
 Gdy przyszedł do niego prorok Nathan, kiedy był wszedł do Bethsabeiej.
 Zmiłuj się nademną Boże, według wielkiego miłosierdzia swego. A według mnóstwa litości twoich, zglądź nieprawość moją.
 Jeszcze więcej omyj mię od nieprawości mojej, i od grzechu mojego oczyść mię.
 Abowiem ja znam nieprawość moją: i grzech mój jest zawždy przeciwko mnie.
 Tobiem samemu zgrzeszył, i uczyniłem złość przed tobą, abyś się usprawiedliwił w mowach twoich, a zwyciężył, gdy cię posądzają:
 Oto bowiem, w nieprawościach jestem poczęty: a w grzechach poczęła mię matka moja.
 Oto bowiem umiłowałeś prawdę, niewiadome i skryte rzeczy mądrości twojej objawiłeś mi.
 Pokropisz mię Hyzopem, a będę oczyszczony: omyjesz mię, a będę nad śnieg wybielony.

Przykładowe zestawienie pokazuje, iż Pol z rzadka wykorzystuje podstawowe składniowo-stylistyczne właściwości przekładu wolnego, tj. uzupełnienia i redukcje leksykalno-syntaktyczne (por. dodatki *wrychle, wszystkim, powstanę z chwałą* w końcowej partii przytoczonego tekstu). Zob. też porównanie paralelnych fragmentów psalmu 31.

Pol, Psalm 31

Tyś mą ucieczką w utrapienia chwili,
 Które mnie bardzo, bardzo ogarnęło!
 Wyrwij mnie od tych, co mnie otoczyli!
 Radości moja! Czyń miłości dzieło! –

Wujek, Psalm 31, 1–7

Tyś jest ucieczka moja, od utrapienia, które mię ogarnęło: radości moja wyrwi mię od tych, którzy mię obiegli.

We wszystkich parafrazach poeta nie odchodzi od przewodniej myśli psalmu, podejmuje ją z reguły bardzo wiernie. Zasadniczo brak tu

indywidualizmu – nie ma np. zupełnie (co znane z innych poetyckich parafraz psalterza) okółotematycznych osobistych refleksji autora, komentowania (uzupełniania) psalterza innymi tekstami biblijnymi (staro- i nowotestamentowymi) oraz Magisterium Kościoła. Psalmiczne wersety zostają u Pola rozbudowane (rzadziej uplastycznione i wyolbrzymione) o tyle, o ile wymaga tego rytm i rym. Przytoczmy w tym kontekście jedną z wyrazistszych stylistycznie amplifikacji:

Pol, Psalm 101

Ptakowi puszczy podobien się stałem
 Stałem się jako ów kruk w pustkach nocny,
 Jak ptak na dachu ze strachu nie spałem,
 Chory na duszy, na ciele nie mocny

Wujek, Psalm 101, 7–8

Stałem się podobnym Pelikanowi na puszczy, i stałem się jako kruk nocny
 w pustkach.
 Nie spałem, i stałem się jako wróbel sam jeden na dachu.

Uzupełnianiu luk rytmicznych służy przede wszystkim powtórzenie (por. Polowskie: [utrapienia] *które mnie bardzo, bardzo ogarnęło!* z Wujkowym: [utrapienia], *które mię ogarnęło*). Dodać należy, że wstawki tego typu mogą też działać niejako na niekorzyść tekstu (nie zawsze dają się w stylistycznie obronić), obciążając go np. zbędnymi semantycznie zaimkami.

Spójrzmy jeszcze na Polowskie psalmy pokutne w kontekście uwagi B. Burdzieja, że każdy przekład, parafraza czy literackie przywołanie psalmu jest jednocześnie jego interpretacją (Burdziej 1999: 31). Pokutne psalmy Pola wydają się „mało zinterpretowane”, nie są psalmami indywidualnymi, Pol nie szuka własnego języka. Translator-poeta akceptuje język kościelnej tradycji – co w czasach Pola oznaczało język Wujka – język ten nieznacznie tylko zostaje uwspółcześniony.

II. PSALMY POLA A POLSKI STYL PSALTERZOWO-BIBLIJNY

Pojęcie *styl psalterzowo-biblijny* wchodzi w oczywiste korelacje z terminami *styl psalterzowy*⁶ i *styl biblijny*⁷ – wszystkie z kolei odsyłają do pojęcia

⁶ Na temat stylu Kossowska 1962.

⁷ Na temat stylu i jego wykładników leksykalnych, frazeologicznych oraz składniowych Godyń 1995, Bieńkowska 2002.

stylu (języka) religijnego⁸, obowiązująca jest tu reguła zawężania zakresów znaczeniowych. Dodajmy zarazem, że praktyce analitycznej terminy te zazwyczaj używane są obocznie (zob. np. Kossowska 1962: 136, 204, Woźniak 1999, Cybulski 2008). Argumentem za terminem styl psalterzowo-biblijny jest czynnik statystyczny – spośród wszystkich biblijnych ksiąg psalterz był tłumaczony najczęściej. O polskim stylu psalterzowo-biblijnym (a nie wyłącznie biblijnym), współtworzonym m.in. przez takich translatorów jak Kochanowski, Wujek czy Karpiński – zdaniem badaczy – mówić należy od co najmniej XVI w. (Greszczuk 2007a: 141).

W rozproszonej literaturze przedmiotu na temat wykładników polskiego stylu psalterzowo-biblijnego, wskazuje się m.in. na takie jego cechy, jak: 1. wysoka tekstowa frekwencja zaimkowej przydawki dzierżawczej oraz jej postpozycja⁹ (Kossowska 1962: 203)¹⁰, 2. archaiczność leksemów oraz niektórych form gramatycznych (Cybulski 2008: 26¹¹, Bieńkowska 2002: 23), 3. paraleliczno-prozodyczny tok składniowy¹² (Bieńkowska 2002: 123), 4. obecność określonych tropów i figur stylistycznych¹³, tj. anafory i epifory, aliteracji, powtórzeń zwrotów, zdań, pytań retorycznych, wykrzyknień, aklamacji, asonacji, konsonacji, paronomazji, biblijnych porównań, przenośni, metafor i obrazów, strof i refrenów (Bieńkowska 2002: 23, 132–139).

Dodajmy, że skatalogowane wyżej cechy polszczyzny psalterzowo-biblijnej są wynikiem kalkowania form i konstrukcji językowych właściwych łacińskiej podstawie polskich przekładów Biblii (Wulgata), a bezpośrednio hebrajszczyźnie.

⁸ Na temat stylu Wojtak 1992, 2004, Nowak 2009.

⁹ Cecha systemowa języka wyjściowego.

¹⁰ Kossowska wskazując na tę właściwość psalterza, podkreśla, iż „Pomimo całej obcości rys ten wszedł do budowy polskiego stylu biblijnego, stał się elementem stylistycznym” (Kossowska 1962: 204).

¹¹ Cechę tę uwidacznia już *Psalterz floriański*. Według M. Cybulskiego archaiczność: „(...) musiała przydawać tekstowi psalterzowemu specyficznej wartości estetycznej, stanowiącej o swoistości polskiego stylu poezji biblijnej” (Cybulski 2008: 26, zob. też Kossowska 1962).

¹² Skutkujący rytmizacją wersetowy i paraleliczny układ zdań i członów zdaniowych uznaje się za charakterystyczny ogólnie dla tekstów biblijno-ewangelicznych (Bieńkowska 2002: 123, Godyń 1995: 16).

¹³ Właściwość ta poza psalterzem dotyczy również pozostałych poetyckich ksiąg biblijnych np. *Pieśni nad Pieśniami*.

Rozważając językowo-stylistyczny kształt psalmów pokutnych W. Pola, skonfrontujemy je z wykazanymi wyżej cechami stylu psalterzowo-biblijnego.

1. POSTPOZYCYJNY SZYK ZAIMKOWEJ PRZYDAWKI DZIERŻAWCZEJ

Jak wskazują badacze przedmiotu, cecha systemowa języka wyjściowego, jaką jest postpozycyjny szyk zaimkowej przydawki dzierżawczej na gruncie polszczyzny stała się cechą stylową (Kossowska 1962: 206). Traktowany jako wykładnik stylu biblijnego (poezji i prozy), charakterystyczny dla doby staro- i średniopolskiej¹⁴, inwersyjny szyk zaimkowej przydawki dzierżawczej, rytmizował tekst (źródło akcentu), wpływał na jego stronę brzmieniową. Dodajmy, iż szyk przestawny był cechą składniową różniącą parafrazy od klasycznych przekładów – szyk inwersyjny znamionował przekłady prozą, przekłady poetyckie, wyraźnie do Jana Kochanowskiego, miały go rzadko (zob. Koziara 1998: 65).

Z analizowanych 7 psalmów Pola wydobyto 148 przydawek wyrażonych zaimkiem dzierżawczym. Liczba ta wskazuje na wysoką tekstową frekwencję tego typu przydawek i pozwala – za wcześniej przyjętymi klasyfikacjami – częstotliwość rozpatrywać jako cechę stylu psalterzowo-biblijnego. Przydawki zaimkowe 79 razy (53,37%) wystąpiły w prepozycji: *A tyś odpuścił moje nieprawości* [ps 6]; *I niemasz, Panie, zdrowia w mojem cieie* [ps 37]; *I nie ustaną Twe lata i prawdy!* [ps 101]. W postpozycji 69 razy (46,62%): *Będę polewał pościel łez mych zdrojem* [ps 6]; *Iżem Cię, Panie, w sercu mojem chował* [ps 37]; *Odwróć od grzechów mych oblicze Twoje, || A zgładzisz wszystkie nieprawości moje!* [ps 50].

Jak można zauważyć, w przypadku Pola w szyku zaimkowej przydawki zostaje zachowana równowaga. Poeta stoi pomiędzy tradycjami – z praw parafrazy nie korzysta w pełni. Trzymając się właściwej zrytmizowanej prozie inwersji, utrwała – by rzec za S. Koziarą – biblijną „szacowną zasadę syntaktyczno-stylistyczną” (Koziara 1998: 69). Gwoli ścisłości dodajmy, iż tak w przypadku pre-, jak i postpozycji zaimka dzierżawczego na określony układ wyrazowy wpływa rytmizacja i dobór rymu. Rytmizacja

¹⁴ M. Kossowska ramy żywotności tej cechy w translacjach psalterza wyznacza na Wujku (Kossowska 1962: 205), D. Bieńkowska zaznacza z kolei, iż w tradycyjnych (archaizujących) translacjach Biblii i psalterza wykładnik ten jest obecny do poł. XX wieku, a sporadycznie także, np. u Miłosza, w II poł. tego wieku (Bieńkowska 2002: 114–115).

zacja i czynniki rymowe wpływają też na wybór zaimka w postaci długiej lub krótkiej (*moje – me, twoje – twe*).

2. LEKSYKALNA I GRAMATYCZNA ARCHAICZNOŚĆ

Jak zaznaczono wyżej, umiarkowaną archaizację języka na poziomie gramatycznym i leksykalnym uznaje się za zabieg konstytuujący polski styl psalterzowo-biblijny. Przyjmuje się zarazem, że archaizacja jest zabiegami stylizacyjnymi wpisującymi się w tradycję przekładu hieratycznego. Pol – przy zachowaniu stylu hieratycznego – nie archaizuje, czy ściślej nie wprowadza do tekstu archaizmów leksykalnych. Jeśli wierzyć kwalifikatorom słownika wileńskiego – słownika współczesnego Polowi (1861) – w *Siedmiu psalmach pokutnych* status archaizmu miałyby jedynie leksem *objata*, a i tu można by wprowadzać zastrzeżenia.

objata: (Swil I:802) kwalifikator – wyraz przestarzały 1. ślub, obietnica, przyrzeczenie mianowicie Bogu’ 2. (formalnie bez kwalifikatora) ofiara, dar; (Swar III:459) kwalifikator – staropolski 1. ‘ślub, obietnica’; 2. ‘ofiara’ (Swar III:459); I wówczas wdzięczne przyjmiesz znów ofiary || Sprawiedliwości – i *objaty* w darze [ps 50];

Na marginesie dodajmy, iż słownik Karłowicza, Kryńskiego i Niedźwiedzkiego (1900–1927), część jednostek wyekscerpowanych z Polowskich psalmów z podejrzeniem o „dawność” opatruje już charakterystyką *staropolski* (+) czy *mało używany* (x), który to kwalifikator można odbierać jako ‘wychodzący z użycia’, ‘przestarzały’, por. np.: *chuć*, *pochop* (*pohop*), *skrzywić się*, z drugiej grupy np. *okować* (*okowany*), *szwankować*.

chuć: kwalifikator – staropolski 1. ‘chęć, skłonność, intencja’ por. *Chuć* moją więcej uważ, niż to, co przynoszę; 2. ‘dobra chęć, życzliwość’; bez kwalifikatora zn. 3. ‘żądza, namiętność, instykt niski’, por. *chuć* lubieżna (Swar I:20); Przed Tobą, Panie, jest *chuć* moja wszelka, || I me wzdychanie, i ma żalność wielka || nie są Ci skryte (...) [ps 37];

pochop: kwalifikator – staropolski 2. ‘gorliwość, zapał, chęć, ochota’, w zn. 1. ‘okazja jako pobudka, zachęta, popęd, natchnienie, powód, sposobność, impuls’ bez kwalifikatora. (Swar IV:302); Dla tego będzie w serdecznym *pohopie*, || Wszelki Święty mąż, czasu przygody, || Modlił się Tobie (...) [ps 31];

skrzywić: kwalifikator – staropolski ‘zboczyć, spaczyć’ (Swar 6:13); u Pola w zn. moralnym – *Złość* jam uczynił, i bardzom się *skrzywił* [ps 50]; Swil ma ‘skierować się w fałszywą stronę’ z kwalifikatorem – figurycznie;

okować (od okowa ‘okowy, kajdany’): kwalifikator – mało używany, por. więzień okowany (Swar III: 744); I spojrział z Nieba na swoją Ziemicę || Aby wysłuchał jęki *okowanych* [ps 101];

szwankować: kwalifikator – mało używany w zn. ‘utykać, potykać się, kuleć, upaść’, kwalifikator – staropolski w zn. ‘chwiać się, wahać, ważyć, potaczać się, taczać się, słaniać się, kołysać się, balansować, oscylować’ (Swar VI:692); (...) Aby się też kiedy || Nie weselili nademną me wrogi, || Co wielkie rzeczy czynili z mej biedy || Podczas, gdy moje szwankują dziś nogi [ps 37].

Jak się wydaje, religijność Polowskich psalmów stylowo wzmacniają nie wyrazy o ograniczonej funkcjonalności, lecz cechy gramatyczne – np. rzeczownikowa fleksja przymiotników i imiesłowów¹⁵ (*strapion, poniżon – Bom jest i strapion i poniżon wiele!*, ps 37, *podobien – Boć w grób podobien będę zstępującym*, ps. 142). Formy te – jak zauważyła W. Bryłowa – w tekstach poety „pełnią funkcję ekspresywno-estetyczną, wywołują wrażenie „poetyczności” i hieratyczności języka (Książek-Bryłowa 2012:55). Podobny efekt wywołuje łączenie ruchomej końcówki czasownika z różnymi częściami mowy: zaimkiem i przysłówkiem (*Jam się zestarzał z wrogami wszystkimi*, ps 6; *Złość jam uczynił, i bardzom się skrzywił*, ps 50, *I wcześniej usechł jako ścięte kwiecie!*, ps 101) czy – najwyraźniej chyba – z rzeczownikiem (*W grzechum poczęty, w grzechum się uchował*, ps 50). Wykorzystanie przez Pola ruchomości końcówki werbalnej trudno jednak rozważać jako zabieg stricte archaizujący.

Uwidoczniła w *Psalmach pokutnych* Pola podniosłość i hieratyczność (na marginesie uwaga, iż nie ma w psalmach Pola leksyki „niestosownej”, np. potocyzmów) traktowana być może wąsko jako psalterzowa lub szerzej – ku czemu się skłaniamy – jako cecha znamiennej większego gatunkowego korpusu tekstów religijnych (cecha stylu religijnego w jego kanonicznej postaci, ze stylem biblijnym jako centrum stylowym).

3. PARALELICZNO-PROZODYCZNY TOK SKŁADNIOWY

W psalmach W. Pola znajdziemy zarówno biblijny (paraleliczno-prozodyczny) werset – sygnał poezji hebrajskiej, jak i rym – charakterystyczny wykładnik polskiej poezji klasycznej – przy nieobecności re-

¹⁵ Fleksję tego typu Bieńkowska jest skłonna zaliczać do cech polskiego stylu biblijnego (Bieńkowska 2002: 23).

gularnej strofy. Obserwacja ta prowadzi do konstatacji, iż *Psalmy pokutne* stoją niejako pomiędzy dwiema tradycjami – prozatorską techniką biblijnego wersetu, wykorzystującego m.in. zasadę paralelizmu¹⁶ i właściwego poetyckim parafrazom rymowanego ujęcia stroficznego (w opinii części badaczy tekstów starohebrajskich taka formalna postać psalmu jest na gruncie polskim pożądanym funkcjonalnym ekwiwalentem paralelizmu członów¹⁷, zob. Piel 2009: 134). Pol próbuje godzić dwie rzeczywistości. Ten wybór poety można rozpatrywać w kategoriach adaptacji płytkiej, którą z kolei może tłumaczyć przypisywany Polowi konserwatyzm.

Przytoczmy wybrane przykłady paralelizmów, zestawiając równocześnie translację Pola z odpowiednimi miejscami psalterza Wujka. Paralelizm synonimiczny oddaje np. fraza:

Będę polewał pościel łez mych zdrojem,
Będę umywał łożę każdej nocy... [ps 6]

(por. Wuj, ps 6, 7: Pracowałem w płaczu moim, będę omywał na każdą noc łożko moje: łzami mojemu będę polewał pościel swojej)

Wersy:

Boć już na czasie Boże zmiłowanie,
I zmiłowania już nadszedł czas Panie! [ps 101]

(por. Wuj, ps 101, 14: Ty powstawszy zmiłujesz się nad Sionem, boć czas zmiłowania nad nim, bo przyszedł czas)

I dla zakonu, czekałem Cię Panie!
Czekała dusza moja, na Twe słowo: [ps 129]

(por. Wuj, ps 129, 4: Abowiem u ciebie jest ubłaganie: i dla zakonu twego czekałem cię Panie. Czekała dusza moja na słowo jego)

¹⁶ Składnia wersetowa i paraleliczna jest wykładnikiem starohebrajskiej poezji świeckiej i religijnej (w tym poezji biblijnej). Paralelizm członów – synonimiczny, antyetyczny, syntetyczny, klimaktyczny (zob. Łach 1990: 56–57, Bieńkowska 2002: 125–126) – był w niej podstawnym wykładnikiem rytmu.

¹⁷ Przyjmując założenie, iż hebrajski paralelizm członów syntaktycznych był wyłącznym sygnałem poetyckości tekstu, stwierdzić trzeba, że wykorzystanie rymowanej strofy (polskiego sygnału poezji, zob. Lubaś 1975: 13) funkcjonalnie równoważyłoby właściwy hebrajskiej psalmodii tok składniowy.

rozpatrywać można jako przykład paralelizmu klimatycznego, polegającego na powtarzaniu i rozwijaniu słowa pierwszego kolonu w kolonie drugim.

Dodajmy tu, iż przywołana wyżej składniowa cecha polskiego stylu biblijnego (wersetowy i paraleliczny układ zdań i członów zdaniowych) w literaturze przedmiotu rozpatrywana jest zarazem jako jego cecha figuratywno-stylistyczna i kompozycyjna (Bieńkowska 2002).

Rozważając kwestię paraleliczno-prozodycznego toku składniowego jako cechy stylu psalterzowego, spójrzmy jeszcze na metrum i rym *Psalmsów pokutnych*. W analizowanym zbiorze Wincenty Pol konsekwentnie stosuje jedno metrum – wszystkie psalmy zapisane są 11-zgłoskowcem. Pełny tekst Polowskich psalmów obejmuje 304 wersy, wszystkie poeta związał rymem. Podstawowym typem powiązań rymów jest układ parzysty – 77 rymów (50,65%), rym przemienny wystąpił 68 razy (44,73%), okalający – 7 razy (4,60%). Poeta wykorzystuje przede wszystkim rymy żeńskie dokładne (131 – 86,18%) typu: *zapalczywości – kości, posiedzie – będzie, pohańbieni – zatrwożeni, frasunku – ratunku*. Rymy niedokładne, pośrednio mogące wskazywać na wymowę autora: *ze mnie – tajemnie, katusze – duszę, ciało – chwałą, długo – służą* są w wyraźnej mniejszości (21 – 13,82%). Co więcej, znaczną część tej grupy (12) stanowią rymy z opozycją *i : y* (*czynicie – skrycie, wędzidłem – skrzydłem, bliscy – wszyscy, wzmocnili – rozmnożyli*), które można by zaliczyć do zbioru rymów dokładnych. Rymy Pola nie zaskakują innowacyjnością (tę mocno ogranicza wymóg czy też chęć wiernego „przekładu”), niektóre wracają, zestawienie *mocy – nocy* pojawia się w psalmie 6 oraz 101, w 31 rejestrujemy bliskie mu *nocy – wszechmocy*, rym *one – poniżone* z ps 50, w ps 101 wraca w postaci *onych – poniżonych*. Z ciekawszych rymowych zestawień przytoczmy: *Jehowo – surowo* (Panie!, nie strofuj mnie w zapalczywości, || A w gniewie Twoim nie karz mnie *Jehowo!* || Bowiem utkwiły we mnie strzał Twych ości, || Bowiem wzmocniłeś rękę Twą *surowo!*, ps 37), *Świątnice – Ziemicę* (A lud wszelaki, co strwożony będzie, || Po wszystkie czasy Pana chwalić siędzie! || Albowiem wejrzał z wysokiej *Świątnice*, || I spojrzął z Nieba na swoją *Ziemicę* || Aby wysłuchał jęki okowanych, || I rozkuł Syny Twych pomordowanych!, ps. 101), *poranu – Panu* (Od straży nocnej, od gwiazdy *poranu*, || Lud Izraela niechaj ufa *Panu!*, ps 129). Przytoczone konteksty dobrze pokazują zarazem, jak względy rytmiczno-rymowe wpływają na tekst. Względy te „wymuszają” leksykalne wybory Pola.

4. PSALMICZNE TROPY STYLISTYCZNE

Zestawienie *Psalmów pokutnych* z adekwatnymi fragmentami z Biblii Wujka pokazuje wyraźne nasycenie Polowskiej parafrazy zwięzszymi ekspresją wykrzyknieniami:

Ofiara wdzięczna, Tobie wielki Boże!
Jest duch strapiony – i przed Twoim tronem
Nie wzgardzisz duchem rozlanym w pokorze,
I sercem w skrusze Tobie unizonym

Uczyń, o Panie, dobrze Syonowi
W dobrej twej woli! By się dla Twej chwały,
Jerozolimskie mury zbudowały,
A wszelki język moc Twoją opowie! [ps. 50]

(por. Wuj, ps 50, 19–20: Ofiara Bogu duch strapiony: serca skruszonego i unizonego Boże nie wzgardzisz. / Uczyń dobrze Panie Sionowi w dobrej woli twojej: aby się zbudowały mury Jeruzalem).

Z innych właściwych poezji biblijnej środków (anafory i epifory, aliteracja, powtórzenia zwrotów i zdań, pytania retoryczne, wykrzyknienia, aklamacje, asonacje, konsonacje, paronomazje, biblijne porównania, przenośnie, metafory i obrazy, strofy i refreny) statystycznie uwagę zwracają w *Psalmach pokutnych* także powtórzenia:

Przed Tobą, Panie, jest chuć moja wszelka,
I me wzdychanie, i ma żalność wielka.
Nie są Ci skryte – Serce me strwożone,
I precz odbiegły mnie też moje siły,
I nie są przy mnie i jasności one,
Co w oczach moich Tve Niebo odbiły! [ps. 37]

(por. Wuj, ps 37, 10–11: Panie, przed tobą wszelka zadość moja: i wzdychanie moje przed tobą nie jest skryte / Serce moje strwożone jest, opuściła mię siła moja: a jasności oczu moich i tej niemasz przy mnie)

I ci, co zwykle złe za dobre dają,
Mnie uwłaczali – i ci mnie też łają,
Iżem Cię, Panie, w sercu mojem chował,
Iżem dobroci Twojej naśladował! –
Toć mnie nie odstęp, Panie, w mym frasunku,
Boże zbawienia! Bądź mi na ratunku! [ps. 37]

(por. Wuj, ps 37, 21–23: Którzy oddawają złe za dobre, uwłaczali mi, iżem naśladował dobroci. / Nie opuszczaj mię Panie Boże mój, nie odstępaj ode mnie: / Bądź gotów na ratunek mój, Panie Boże zbawienia mego)

Bowiem Twym sługom się upodobały
 Kamienie jego i ziemię w żalości,
 I będą Ciebie narody się bały,
 I ziemskie króle Twojej wielmożności!
Bowiem zbudował Bóg Syon wspaniale,
 I sam okaże się w nim w swojej chwale!
Bowiem Sam wejrzał na modlitwę onych
 I nie pogardził prośbą ponizonych [ps 101]

(por. Wuj, ps 101, 15–18: Abowiem upodobało się sługom twoim kamienie jego, a użalą się ziemię jego. / I będą się narody bały imienia twego Panie, i wszyscy królowie ziemscy chwały twojej. / Abowiem Pan pobudował Sion, i okaże się w chwale swojej. / Wejrzał na modlitwę ponizonych, i nie wzgardził ich prośbą)

Powtarzanie na początku wersu (członu wypowiedzi) tych samych spójników tłumaczy z jednej strony przyjęta przez Pola zasada składniowego toku paralelnego, z drugiej zaś troska o zachowanie metrum. Jak można zauważyć, łączenie współrzędnych członów składniowych jednokowym spójnikiem (polisyndeton) skutkuje w tekście anaforą.

Wierny tradycji Pol zachowuje w pokutnym psalmicznym cyklu utrwalone w polszczyźnie biblijne porównania, przenośnie, metafory i obrazy. Dla przykładu przywołajmy jedynie pochodzące z psalmu 50 zwroty: *pokropić ciało hyzopem, obmyć z grzechu, być / zostać wybielonym nad śnieg* (Pokropisz, Panie, hyzopem me ciało, / A wrychle będę wszystek oczyszczony, / Obmyjesz z grzechu a powstanę z chwałą / I będę wszystek nad śnieg wybielony!) czy pochodzący z psalmu 129 zwrot: *z głębokości wołać do Pana* (Wołałem k'Tobie z głębokości, Panie! / Wysłuchaj głos mój i żałośnie łkanie –)

Przywołane wyżej środki genetycznie należą do stylu biblijnego i na ogół zawsze mają bezpośrednie potwierdzenia w psalmie – podstawie parafrazy.

WNIOSKI

Pol-translator Biblii nie był nowatorem. *Psalmi pokutne* jego autorstwa scharakteryzować można za pomocą określeń: hieratyczność składniowo-retoryczna, wierność podstawie źródłowej. Psalmi poety dobrze wpisują się w tradycję polskiego stylu psalterzowo-biblijnego – w wielu miejscach od paralelnych psalmów z Biblii Wujka różni je tylko zwią-

zanie rymem. W *Siedmiu psalmach pokutnych...* Pol realizuje systemowe – składniowe i leksykalno-frazeologiczne – cechy omawianego stylu.

W świetle przeprowadzonych analiz stwierdzić trzeba, iż Wincenty Pol-translator psalmów przedstawia się jako zwolennik podniosłego stylu modlitwy. O ile można w jakiejś mierze zgodzić się z krytykami Pola, iż w poezji cechował go „tradycjonalizm i całkowity brak prekursorstwa” (Łoboz 2004: 7), o tyle w przypadku *Psalmów pokutnych* uwaga ta zmienia wektor wartościowania – w świetle oczekiwań stawianych językowi religijnemu (biblijnemu) staje się pochwałą.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁO

Pol W., 1849, *Siedm psalmów pokutnych w duchu Dawidowym ułożonych do śpiewu przez Wincentego Pola*, Lwów.

BIBLIE

Wujek J., 1999, *Biblia w przekładzie księdza Jakuba Wujka z 1599 r.* Transkrypcja typu „B” oryginalnego tekstu z XVI w. i wstępy ks. Janusz Frankowski, Warszawa.

ENCYKLOPEDIA I SŁOWNIKI

(Ebib) Dąbrowski E. (red.), 1959, *Podręczna encyklopedia biblijna*, Poznań.

(Swar) Karłowicz J., Kryński A. A., Niedźwiecki W. (red.), 1900–1927, *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Warszawa.

(Swil) Zdanowicz A., Bohusz Szyszko M., Filipowicz J., Tomaszewicz W., Czepiełliński F., Korotyński W., Trentowski B., (red.), 1856, *Słownik języka polskiego*, t. 1–2, Wilno.

LITERATURA

Burdziej B. 1999, *Super flumina Babylonis. Psalm 136(137) w literaturze polskiej XIX–XX w.*, Toruń.

Bieńkowska D., 2002, *Polski styl biblijny*, Łódź.

Cybulski M., 2008, *O języku najstarszych psalterzy polskich*, „Poradnik Językowy”, z. 10, s. 23–40.

Godyń J., 1995, *Od Adama i Ewy zaczynać. Mały słownik biblizmów języka polskiego*, Kraków.

Greszczuk B., 2000, *Archetypy starotestamentowe w polskich przekładach psalmów. Problemy lingwistyki stosowanej*, Rzeszów.

- Greszczuk B., 2007a, *Modlitewny charakter Psalterza dawniej i dziś (na przykładzie polskich translacji)*, [w:] *Modlitwa w językach i tekstach artystycznych*, red. A. Różyło, Sandomierz, s. 137–155.
- Greszczuk B., 2007b, *Semantyczne determinanty stylu Renesansowego psalterza Karola Wojtyły*, [w:] *Dialog z rzeczywistością. Język. Literatura. Kultura*, red. Z. Trzaskowski, Kielce 2007, s. 227–240.
- Kossowska M., 1962, *Z dziejów polskiego stylu psalterzowego*, „*Język Polski*” XLII, z. 2, s. 135–148; z. 3, s. 194–212.
- Kowal J., 2012, „*Ostatni ze starożytnych, z nowożytnych pierwi*”. Wizerunki literatów stanisławowskich w lwowskich prelekcjach Wincentego Pola, [w:] *Świat Wincentego Pola. Retoryczna tradycja czy romantyczna swoboda*, Lublin, s. 61–78.
- Koziara S., 1998, *O szyku zaimkowej przydawki dzierżawczej w polskich przekładach Psalterza (na przykładzie psalmu Miserere)*, „*Język Polski*” LXXVIII, z. 1–2, s. 62–69.
- Koziara S., Przyczyna W. (red.), 2009, *Polszczyzna biblijna. Między tradycją a współczesnością*, t. 1–2, Tarnów.
- Książek-Bryłowa W., 2012, *Uwagi o języku Wincentego Pola*, [w:] *Świat Wincentego Pola. Retoryczna tradycja czy romantyczna swoboda*, Lublin, s. 53–60.
- Lubaś W., 1975, *Rym Jana Kochanowskiego. Próba lingwistycznej charakterystyki i oceny*, Katowice.
- Lach S. (oprac.), 1990, *Księga Psalmów. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Lublin [*Pismo Święte Starego Testamentu*, t. VII, cz. II].
- Łoboz M., 2004, *Śpiewak pieśni niedogranych. W kręgu twórczości Wincentego Pola*, Wrocław.
- Nowak M., 2009, *Język religijny*, [w:] *Słowo w kulturze współczesnej*, red. W. Kawecki CSsR, K. Flader, Warszawa, s. 141–159.
- Piela M., 2009, *Jakiego przekładu Starego Testamentu brakuje w Polsce*, [w:] *Polszczyzna biblijna – między tradycją a współczesnością*, t. 1, red. S. Koziara, W. Przyczyna, Tarnów, s. 125–140.
- Popowski R., 1995, *Wprowadzenie*, [w:] *Grecko-polski Nowy Testament. Wydanie interlinearne z kodami gramatycznymi* (tłum. R. Popowski, M. Wojciechowski), Warszawa, s. XI–XLVI.
- Spasowicz W., 1881, *Wincenty Pol jako poeta*, Lwów.
- Timofiejew A., 2006, *Twórczość poetycka Wincentego Pola na tle literatury międzypowstaniowej 1831–1864*, [w:] *Wincenty Pol jako geograf i krajoznawca*, red. A. Jackowski, I. Sołjan, Kraków, s. 149–159.
- Wojciechowska K., 2003, *Pieśń nad Pieśniami – liryka czy dramat?*, „*Studia Humanistyczno-Teologiczne*” 1, s. 27–43.
- Wojtak M., 1992, *O początkach stylu religijnego w polszczyźnie*, „*Stylistyka*” I, s. 90–97.
- Wojtak M., 2004, *Styl religijny w perspektywie genologicznej*, [w:] *Język religijny dawniej i dziś*, [t. I], red. S. Mikołajczak, ks. T. Węclawski, Poznań, 104–113.

Woźniak E., 1999, *Od Psalterza puławskiego do Księgi psalmów Miłozza (refleksje o języku polskich przekładów biblijnych)*, [w:] *Od Biblii Wujka do współczesnego języka religijnego*, red. ks. Z. Adamek, S. Koziara, Tarnów, s. 86–90.

Zdebski Z., 2009, *Teologiczne znaczenie formuł pokutnych w psalterzu*, Wrocław

WINCENTY POL'S PENITENTIAL PSALMS AGAINST THE POLISH PSALTER BIBLICAL STYLE

Summary

The article analyzes Wincenty Pol's penitential psalms. The paraphrases have been considered in the context of stylistic features of the Psalter biblical style. In result of the analysis it has been concluded that W. Pol, the Bible's translator, accurately renders systemic features of the Psalter style (syntactic and lexical-idiomatic). It is still characterized by "traditionalism and absolute lack of innovation" mentioned by the critics (Łoboz 2004: 7). Nevertheless, with regard to religious texts, this objection may be perceived as peculiar praise.

Key words: Wincenty Pol, the Bible, psalms, Psalter biblical style, a paraphrase